

NIETZSCHE, L'ESCRIPTOR I EL PENSADOR

Notes per al centenari de la seua mort

Nietzsche ha esdevingut un filòsof tan popular, tan explotat, tan tristament reduït a frases fetes i judicis extremats i dogmàtics, que per això mateix un autor com ell, tan amarat de matisos i perspectives, de subtil pluralitat, d'ironies finíssimes per a paladars selectes amb gust insubornable, potser necessite encara amb més urgència que molts altres una mena de «presentació personal». Segurament ja deu ser ben sabut que, de primer i per desgràcia, va ser sobretot un cas clínic, un home molt greument malalt en mans de metges, psiquiatres i psicòlegs. Els tafaners lectors de *la belle époque* només copsaven un personatge amb la morbosa «aura» del sifilític esdevingut boig irrecuperable, que mor relativament jove i que rep una escandalosa fama pòstuma que mai no havia tingut en vida, quan estava lúcida i publicava llibres per a quatre gats més o menys amics, tot pagant-ne l'edició de la seua butxaca, el pobre. Les precipitades i encuriosides lectures trigaren decennis a descobrir el gran filòsof emmascarat que s'ocultava rere uns llibres tan atípics i seductors. Interpretat ja, però, una vegada en mans d'autors tan exigents com ara Jaspers, Löwith, Horkheimer i, especialment, Heidegger, com una fita fonamental en la història de la metafísica occidental, ha estat respectat des d'aleshores com un pensador essencial de la modernitat contemporània, com un membre decisiu de les filosofies de la sospita, responsable i actor principal del gir lingüístic i fins i tot —diuen— de l'anomenada «postmodernitat». S'ha convertit, per tant, des de les acaballes dels anys seixanta, en un autor d'obligatòria presència en els programes de filosofia més bàsics i elementals del món sencer, és a dir un autor acadèmic de ben guanyada referència, un mestre del nostre present.

No tot són glòries en aquest pregon reconeixement d'un bon grapat de filòsofs, des de Deleuze, Foucault i Derrida fins Adorno, Colli, Danto o Vattimo, tot incloent-hi el madur Habermas; els exàmens també poden fer odiós un poeta que abandonà l'acadèmia per l'absència de llibertat integral i la manca de veritat radical que hi sentia. A més a més, sembla que, excepte potser en els llibres d'alguns germanistes estrangers i en vells articles de grans lletraferits argentins, s'ha oblidat bastant que aquest autor tan meteòric s'escollí com a escriptor per a artistes amb sensibilitat de músics, és a dir, com a rigorós esteta de les paraules que anava utilitzant per tal d'esdevenir aquell que veritablement era, un pensador solitari que escrivia per a tots i per a ningú perquè sobretot escrivia per a ell mateix, amb més veracitat que la que les institucions superiors li permetien. Proposem, doncs, de llegir-lo i fruit-lo com a magnífic mestre del pensament i del llenguatge, una ferramenta que mai no utilitzà sense tenir plena consciència del poder i dels paranys d'aquesta estranya meravella dels animals humans. Quan s'ha disposat de bones edicions i traduccions –i de vegades només amb reimpressions de velles i discutibles versions–, lectors, certament, pertot arreu no li han mancat. Pel nostre compte bé voldríem, alliberats una mica d'obligacions professionals amb l'anomenat arbre de la saviesa, intentar una petita descripció d'un extraordinari jardí, d'un hort amè que podria ser tot plegat, amb flors fresques, autèntiques i encara poc conegudes –gràcies també a l'interès i a les oportunes esmenes d'uns bons amics–, com un petit homenatge molt concret i condicionat en l'oportuna data d'un any de celebracions.

Un dels més grans poetes alemanys del segle XX, Gottfried Benn, amb la seua diamantina i reflexiva prosa escrivia, cap a mitjan segle, que havia estat la invitació d'una revista literària francesa perquè col·laborara en un monogràfic dedicat a la figura de Nietzsche el fet que li havia recordat, contra totes les aparences, que l'absència física d'aquest for-

midable homenot, de rostre tan expressivament fotografiat i dibuixat, complia aleshores justament el mig segle. Qui ho haguera dit! Ben cert, Nietzsche ja era mort cinquanta anys enrere, des del 25 d'agost del 1900, i, cosa que encara era bastant pitjor, el conjunt de la seua obra, per desgràcia, ja havia deixat de créixer des de feia més de seixanta anys; per a ser exactes, des del començament de l'any 1889, quan una terrible crisi psicossomàtica a la ciutat de Torí enfonsà la prodigiosa ment del pensador en la tràgica tenebra irrecuperable de l'anomenada paràlisi cerebral progressiva. De manera semblant, tal com ho diuen i ho recorden la premsa i els congressos dels nostres dies, aquest any de canvi de mil·lenni nosaltres tenim l'oportunitat de commemorar el primer centenari d'aquella mort, que s'esdevingué a les rodalies de la simbòlica ciutat de Weimar, a Silberblick, la vila modernista que Elisabeth, la sinuosa germana dedicada en cos i ànima a la tasca propagandista d'aquell llegat, havia aconseguit amb els drets d'autor i les aportacions dels massificats i fanatitzats deixebles del germà, i que aleshores ja havia convertit en el famosíssim Arxiu Nietzsche. Aquells papers que s'hi conservaven i que ja tenen, doncs, més de cent anys, no semblen a hores d'ara, però, ni més vells ni tampoc ja envellits. Per contra, romanen cada vegada més vius i presents, necessaris i aclaridors, de manera que, de bell nou, també podem dedicar-nos a celebrar mig segle després aquesta fita culturalment significativa sense cap regust ni ritual necrològics: només cal que obrim els ulls i que reconeguem allò que continua alligant-nos i contribuint molt a saber on som i què som nosaltres de veritat, què és el que passa i què ens passa en la vida, aquesta llum que ens afirma i que afirmem.

L'any 1950, com dèiem, Benn confessava que tot el que la seua generació havia pensat i debatut —i no era, aquella, una generació qualsevol, sinó precisament la que lluità en la Primera Guerra Mundial i la que, per tant, de sobte hagué de viure aquella enorme crisi d'Occident que significà el gran trencament històric d'un autèntic canvi d'època—, és a dir tot el que els seus millors i més desperts joves havien sofert en pròpia carn, tot allò ja havia estat expressat i for-

mulat, i fins i tot ja havia estat esgotat prèviament en l'obra de Nietzsche. El que ells van fer pel seu compte no fou sinó com una mena d'exegesi dels llibres del gran escriptor, tot extraient-ne les conseqüències; les obres que arredoniren només eren, en rigor, un conjunt divers de llargues notes a peu de pàgina del que ja havia estat escrit per aquest gegant de l'esperit de l'època posterior al classicisme que Goethe significà per als alemanys, en les primeres dècades del XIX. Fet i fet, afegia l'esmentat poeta, la psicoanàlisi i l'existencialisme, la revolució artística dels expressionistes i dels formalistes, la voluntat d'estil arriscat i alhora trontollant, la renúncia a les utopies, als idil·lis i a les fonamentacions de caràcter general, la conjuminació de fisiologia i coneixement, de cos i d'esperit —això és, el reconeixement de les pulsions i de les emocions en la tasca dialèctica del pensament per sempre insatisfet—, tots i cadascun d'aquests corrents importants del segle XX rajaven d'aquell silenciós i profund llac d'alta muntanya del llegat nietzscheà. Els fruits posteriors eren en certa mesura l'obra d'aquell home solitari i net, afirmatiu i crític, ultrasensible i de vegades excessiu, un vertader sismògraf que detectà abans d'hora el terrible terratrèmol que s'apropava i l'exposà acuradament en paraules noves i sorprenents, paraules tan poderoses que ben bé es podia afirmar amb justícia, fetes les comparacions adients, que ell havia estat el major geni de la llengua alemanya després del geni fundacional de Luter.

L'elogi fet pel poeta Benn, tanmateix, no és desmesurat ni exagerat; altres escriptors de la primera meitat del segle, com ara Stefan George, Hugo von Hofmannsthal, Robert Musil o els germans Heinrich i Thomas Mann, per exemple, també n'han fet de semblants amb tota convicció. Aquest darrer, posem per cas, el reconegué com el seu mestre moral, com el vident i el guia que ens condueix vers un nou avenir humà, com l'artista del llenguatge, el pensador i el psicòleg que ha modificat l'atmosfera sencera de la seua època, i com el més gran crític de la moral de la història de l'esperit. Tampoc no és casual que la citada lloança hagué de ser redactada a petició de lletraferits francesos, com ara

Georges Bataille i Henri Lefèbvre, que ja havien encetat una nova lectura d'un Nietzsche sense calumnioses sospites pels difícils dies de la Segona Guerra Mundial. Els militants de la resistència italiana també el llegien. Efectivament, el conjunt d'influències i d'incitacions que ha exercit l'obra del pensador itinerant va més enllà de les fronteres del seu país i de la seua llengua, i tot al llarg del segle XX s'ha confirmat com un fenomen plenament europeu i, per això, d'incidència planetària. Per tal de demostrar-ho, és suficient que resseguim les diferents traduccions d'obres més o menys completes i d'edicions crítiques d'aquest llegat en diverses llengües i àmbits culturals, des de les universitats nord-americanes i sud-americanes fins les editorials japoneses; però no cal precipitar ni extremar les coses, tornem encara de moment a l'assaig de Benn, que, pel que fa a la imatge de Nietzsche, és un bon símptoma del que li passava a meitat del nostre segle: Benn fou un metge en actiu al llarg de tota la seua vida i sabia fer excel·lents diagnòstics de certes malalties i curacions que l'afectaren.

Sí, podem admetre que ens trobem davant d'un gegant de l'esperit i d'un geni lingüístic; ara bé, tot comptat i debatut, potser no sols és un autor políticament incorrecte sinó, a més a més, parlant-ne sense bromes ni pal·liatius, un autor políticament perillós? Que potser no diuen que escriví textos racistes, antihumanistes i, per descomptat, diametralment oposats al cristianisme, a la democràcia i fins i tot a la fe en la ciència? No condicionaren la malaltia i la follia que l'afectaren una mena d'escriptura també bastant malalta i enfollida, irracionalista, inconcloent i contradictòria? Heus ací la negra ombra i la mala fama que sol acompanyar la mera citació del seu nom, que no és més que la pròpia obscuritat que nosaltres hi projectem quan l'esmentem. Reconsiderem, doncs, els problemes que ja hagueren de ser meditats vers el 1950 i tractem de veure-hi clar.

Les paraules del llegat del filòsof, dinamitadores i cridaneres en determinats passatges, arriscades i colpidores sem-

pre, ara i adés farcides d'aparents contradiccions i de qüestionaments molt dràstics, han estat utilitzades de manera aïllada i descontextualitzada per justificar i legitimar les diverses posicions que, sobretot en les lluites ideològiques i sagnants que portaren a la Segona Guerra Mundial, han inspirat determinades polítiques ben inhumanes. Les deplorables opcions antisemites i nacionalsocialistes de l'abusiva germana, que en qualitat d'única marmessora disposà en exclusiva del llegat amb falses edicions d'obres semicompletes ben censurades i massa descurades, combinades amb la molt fotografiada visita de Hitler a l'Arxiu Nietzsche i amb les interpretacions feixistes dels textos nietzscheans, per exemple, les d'A. Rosenberg i A. Bäumler, juntament amb les d'altres autors de «pensament captiu» que, contra tota raó, els interpretaven com a defensors a ultrança d'un irracionalisme forassenyat i desfermadament romàntic, han significat una immerescuda calúmnia ben aprofitada i molt insistida, de difícil neteja i aclariment. Recordem, tanmateix, uns pocs fets: el filòsof es manifestà inequívocament i reiteradament contra els alemanys nacionalistes i antisemites, com ho havien estat el cunyat i la germana, amb qui trencà relacions; escriví grans lloances a la necessària aportació jueva en la millor cultura europea del passat, del present i de tot possible avenir interessant i desitjable; criticà a fons l'esperit típicament alemany –aquest caràcter generalitzat de súbdits de l'emperador i de Bismarck–, s'anomenà apàtrida –fet i fet, des de l'anada a Basilea no tenia els papers que li acreditaven la nacionalitat– i es volgué un bon europeu, hereu d'Europa. A més a més –caldrà repetir-ho una altra vegada?–, la «bèstia rossa» no havia estat en la seua obra cap metàfora per simbolitzar la raça del jovent germànic d'ulls blaus i cabells rossos, on tots volien ser aris, sinó per al·ludir als lleons de gran cabellera rossa que habiten el desert, uns animals valents i solitaris que diuen i que fan «No!», tot alliberant-se de les càrregues rebudes al llarg del pesant procés de socialització i de gregarisme, d'acceptació de la moral tradicional i de les lleis del ramat –etapa exemplificada en els textos del filòsof per altres animals, com ara els camells i els

ases. Sembla, però, que les apressades i insostenibles lectures que certes polítiques n'han fet, tot oblidant els explícits referents de la Grècia homèrica, tan estimada pel pensador, són una greu responsabilitat que cal atribuir-li a l'escriptor per possibilitar tals usos amb les seues inaudites formulacions i per haver tingut tan immerescuda història efectiva com la que ha hagut d'arrossegar. Curiosa manera d'invertir Plató. Ara els polítics alligonen els filòsofs i n'expliquen les teories, l'Acadèmia ja pot tancar les portes! No, nosaltres no volem ser d'eixe món que no utilitza el cap per pensar i que sempre descarrega la pròpia responsabilitat sobre víctimes propiciatòries.

Retinguem en la memòria, no obstant això, que Nietzsche ara i adés demanà anar a pams amb els seus llibres; exigí meditació i fins i tot ruminació de cadascuna de les màximes i sentències que escrivia, una lectura atenta i paladejadora com la que solen fer els filòlegs quan treballen fragments dels clàssics grecoromans; i, sobretot, aconsellà i recomanà molta cura, i *tempo lento* i no tenir mai presses per tal d'aprendre a relacionar d'aquesta reflexiva manera el que uns llibres diuen amb el que ja començaren a dir els altres que els precediren, perquè és l'únic camí encertat de comprendre les tesis exposades i de veure-les nàixer i desenvolupar-se, una vegada familiaritzats amb els problemes que des de tants punts de mira s'hi van tractant. Pel que es veu, però, l'època nostra de consum ràpid i de comunicacions instantànies, visuals i ininterrompudes, ha tingut la pretensió una vegada i una altra de simplificar el seu llegat tan extens i variat, reduint-lo a una espècie de breviari de tòpics elementals i ridículs, amanits amb misogínia extrema, ateisme per a terroristes i amb il·lusions infantils. Per exemple, s'ha parlat d'un superhome tan inversemblant que no se sap bé si és el producte de genetistes neodarwinistes que treballen en nous camps de concentració o bé una variant més polícroma, concebuda per alguns guionistes de còmics que ja han estat capaços d'haver engendrat *Superman*, l'home aranya i altres homuncles *mass-mediàtics*. Deixem-nos, però, de bromes: la peresa mental no mereix cap debat.

Aquesta deplorable degradació que un artista tan refinat i pòstum ha sofert al llarg del segle –i, pel que ens diuen, sembla que encara la continua sofrint– oblida massa coses; no sap que avui ja podem llegir tots –absolutament tots– els papers i notes i apunts que la ploma de Nietzsche emplenà i que ens han estat conservats, fins i tot les cartes postals anomenades de la follia i els apunts inacabats i quasi indesxifrables dels quaderns –provatures aïllades, hermètiques, constitutivament problemàtiques–, com el que trià Derrida per a un suggerent comentari: «He oblidat el paraigua». Cal, doncs, establir diferències entre el publicat i el pòstum, contextualitzar sempre les citacions d'autors resumits o consultats, les afirmacions reiterades, les crítiques establertes i les hipòtesis assajades, i, en especial, convé no perdre mai de vista el sentit global de l'obra, potser una de les lloances a l'alegria més exigents i radicals que haja acomplert un humà, la vida del qual, tanmateix, sempre fou excepcionalment sensible per a tot allò que els grecs antics ens ensenyaren a copsar amb unes creacions imprescindibles, les tragèdies: recordem breument la mort del pare, la mort del germà petit, les malalties constants, el greu accident militar que patí, etc.

A més d'aquesta tasca de necessària cura amb una obra de registres tan diferents, el fet d'interpretar-la ens compromet, ja que quan anem perfilant els resultats de la nostra lectura d'aquestes pàgines, el que hi anem dibuixant, com de vegades ja ens ho advertí, no és sinó la nostra pròpia imatge, els fruits de la nostra sensibilitat, la força i les fretures de la llibertat que pensem que tenim, els límits i les fronteres i les flagrants contradiccions de les nostres opcions i esquemes de valors, confrontats davant d'un espill detallat i honest que no deixa racons per esbrinar. I sovint no és massa grat de percebre el que ens hi va sortint a la llum. En aquest sentit, Nietzsche mai no ens deixa que abandonem la conversa amb Sòcrates, tot debatent-ne les qüestions, ni que aturem l'assaig d'allò que suposem que som, tal com començà a posar-ho sobre el paper aquell home del Renaixement que signava amb el nom de Michel de Montaigne. En efecte, els seus llibres i fragments són pràctiques incessants

de la filosofia i de l'escriptura com a exercicis d'autoconeixement i, per això i amb tot el dret, són una font de primera magnitud del més característic de la literatura de la modernitat: ens referim, com és obvi, a l'autobiografia i l'assaig, al procés d'anar descrivint amb pensades la novel·la de la pròpia vida que cada un de nosaltres anem construint. I, com sempre acostumava a fer, el mateix Nietzsche, l'autor d'*Ecce homo*, va endavant, lluita en primera fila i predica amb l'exemple, amb la seua pròpia vida i escriptura, és a dir amb l'escriptura de la seua vida.

No obstant tot això, i per fer una última ullada al trist problema que estàvem considerant, pensem que la dedicació a resseguir la injusta mala fama de Nietzsche al llarg d'aquest segle potser ultrapasse de molt el que seria una mera tasca d'erudició i d'esmenes hermenèutiques, perquè també ens permet de descobrir amb contundència una de les deficiències i de les contradiccions principals dels sistemes democràtics i de les societats neocapitalistes i teledirigides, com ho és aquesta en què vivim; a saber, que si bé és prou fàcil d'aconseguir en la gent hàbits de consum uniformats i digitalitzats, mai no ho és, per contra, la formació de personalitats singulars i autònomes, entre altres raons perquè aquest llarg procés no és reductible a la dimensió econòmica de la inversió i el ràpid increment —o baixada— dels valors, com s'esdevé en la borsa, ni tampoc no promet benaurança, acontentament i plaer immediat, com potser ho proporcionen per moments certes drogues de disseny ben lucratives i costoses. Molt sovint la tasca d'esdevenir aquell que hom pròpiament és genera defici, discussió, risc i aïllament, en una paraula, allò que un dels heterònims de Pessoa anomenava *desassossego*. Amb això no volem dir, és clar, que els llibres de Nietzsche siguen les excrecions dels humors d'un amargat. Bastant més encertat és entendre'ls com el vessant crític irreductible d'un gran afirmador de la vida, que no es conforma amb acontentaments parcials, ni pot ja, ni tampoc no ho suporta, respirar aires contaminats i tèrbols, avesat al blau de cristall de l'atmosfera pura de les tresqueres dels Alps suïssos.

L'obra de Nietzsche també té, per consegüent, un fil permanent i constitutiu, ja des de les cartes als familiars de l'època d'estudiant i les primeres conferències com a professor universitari a Basilea, que podríem retolar com a «crítica de la cultura», on trobem una tesi extemporània que desmunta la pretesa formació dins les nostres més lloades institucions d'ensenyament: la cultura no és cap negoci, ni una moneda corrent; aquella que en mereix el nom sempre és un revulsiu, és perillosa com la dinamita que obliga a noves construccions, i també és la veritable droga de l'alliberament de l'esperit i de la reconsideració del cos, al marge dels experts aliens. Mai no entra ni pot entrar, doncs, en els programes dels partits polítics i en els credos de les esglésies, perquè s'escolta dins la veu interior que perceben els lectors atents i intel·ligents quan dialoguen amb els mestres que, des de la Grècia arcaica, transmeten un mateix foc sagrat. Aquestes condicions estructurals d'allò humà que anomenem amb un terme alhora tan llatí i tan característicament germànic com ara «cultura» són les que possibiliten de comprendre la força substancial i les debilitats accidentals de l'obra gens frívola de Nietzsche, si no és un ultratge utilitzar encara vells adjectius d'arrel aristotèlica. La formació que ofereix és un camí de solitud, de descoberta i d'experimentació d'allò que som.

En poques paraules, heus ací la tasca que pensem que aquesta obra assumeix i que va anar desenvolupant des de diferents perspectives: elaborar una proposta llargament i finament argumentada de replantejar els eixos centrals i els fonaments capitals del concepte de raó –i, per tant, de l'ésser humà entès exclusivament com un animal racional– que, fills d'una llarga tradició, reivindicaren els il·lustrats del XVIII i després radicalitzaren els filòsofs idealistes i els positivistes del XIX. No es tracta en absolut, però, d'una liquidació o eliminació categòrica de la raó, perquè la proposta s'argumenta i s'enraona, sinó d'una torsió que vol eixamplar i alliberar alhora el concepte anterior. El gir que produeix es vol encara més crític i radical que el copernicà i el kantianà, tot afectant i abraçant allò que ha estat silenciàt i que ha restat

inconscient –les pulsions, la voluntat de créixer, el problema del poder, el cos, el caos originari–, allò desapercebut o desatès com a mitjà –el llenguatge de les paraules i el dels sons, la retòrica i la música–, allò considerat des de sempre com a justificat i fonamentat i, per tant, com a pressupòsit fix i indiscutible –el bé i el mal de la moral, la veritat i la mentida de la filosofia, el coneixement necessàriament limitat i condicionat de les ciències, la unicitat, la ultramundانيتat i la atemporalitat de cert concepte del diví... El combat que s'hi lliura, per tant, va a les arrels i als principis de la filosofia occidental i és de dimensions ciclòpies i de conseqüències tremendes; tanmateix, ha estat desenvolupat amb mà freda i elegantíssima, que de primer treballa sobre el propi cos i amb la pròpia sang; el lluitador i guerriller que el mena, malgrat malalties i solituds quasi inhumanes, no s'ha permès cap moment de descans; les realitzacions d'aquesta rara espècie de nòmada del pensament, les restes de la seua gesta ja acomplerta malgrat la prematura i brutal interrupció que la paralitza definitivament són tan abundants i valuoses que impressionen, certament, el més prolífic i exigent per la quantitat i per la qualitat que la caracteritzen.

En efecte, la mera enumeració dels títols de les obres publicades i preparades per a la impremta parla per ella mateixa sense més comentaris. Abraça des de la primera, *El naixement de la tragèdia* (1872) –quan tenia vint-i-set anys i ja en treballava quasi tres com a catedràtic de filologia clàssica a la Universitat de Basilea– fins les que ja no pogué veure editades pel tràgic declivi psíquic del gener del 1889, com ara *Crepuscle dels ídols*, *Nietzsche contra Wagner*, *L'Anticrist* i *Ecce homo*. Cal que recordem també les que escriví encara lligat a la càtedra: les quatre *Consideracions intempestives* acabades i publicades des del 1873 al 1876 i el primer volum d'*Humà, massa humà* (1878), així com els interessantíssims cursos universitaris, les conferències i els escrits pòstums, com ara *Sobre veritat i mentida en sentit extramoral* o *La filo-*

sofia en l'època tràgica dels grecs (1873). Jubilat per raons de salut des de l'any 1879, anà component any rere any sense interrupcions tot un seguit de textos impressionants; a saber, el segon volum d'*Humà, massa humà* (primera part [1879] i segona part [1880]), *Aurora* (1881), *La gaia ciència* (1882), *Així parlà Zaratustra* (1883-1885), *Més enllà del bé i del mal* (1886), *La genealogia de la moral* (1887) i *El cas Wagner* (1888), juntament amb el llibre de poemes *Ditirambes de Dionís* i diversos *pròlegs* per a noves edicions de les obres anteriors. Els llibres són fruits d'una vida amb constants canvis de residència –els hiverns a Gènova, Niça o Torí, els estius a balnearis, a Venècia i, sobretot, a Sils Maria (Alta Engadina, Suïssa). Cada un d'ells, a més a més, té la seua peculiaritat, la seua saviesa compositiva, un perfil distintiu inconfusible.

El llegat, tanmateix, abasta un conjunt de papers escrits molt més extens: tota la sèrie dels disset llibres citats no és més que una tercera part de l'obra escrita, ja que a més dels nombrosos volums de l'epistolari conservat –sovint una mena d'interessantíssims comentaris personalitzats de les circumstàncies de creació dels textos i dels missatges que contenen entre línies– també inclou els articles i lliçons de l'època de joventut, fruits de la dedicació professional a la *filologia clàssica*, així com les *composicions musicals* que ardoní, quasi totes escrites durant els anys universitaris. Cal afegir-hi –i no és cap pretensió d'erudita exhaustivitat el que amb això volem dir, sinó el reconeixement inevitable d'una altra tercera part fonamental del llegat del pensador–, cal afegir-hi, ho repetim, el conjunt de volums que arrepleguen el contingut dels diversos quaderns que anà escrivint al llarg de tota la vida, això és, els imprescindibles i utilíssims *fragments pòstums*, la pedrera de l'obra publicada, el laboratori de proves de l'assagista. Avui ja tenim una edició prou fiable i completa de tot aquest material, especialment famós perquè, entre altres coses molt valuoses, conté els projectes i els plans d'una obra anunciada i després refusada i desfeta, amb un títol de màxima significació ontològica en la filosofia de Nietzsche: ens referim, efectivament, a *La voluntat de*

poder. Aquest és en ràpida síntesi el llegat complet dels vint anys escassos de producció lúcida de l'escriptor Nietzsche. Un monument ben enlairat, una mina de tresors.

Al seu davant no paga la pena perdre el temps discutint si de cas ha estat la sífilis i les seues ben estudiades etapes d'eufòria i de depressions cícliques, o bé si ha estat la follia covant-se en el cervell —per no esmentar les «drogues» terapèutiques, de primer recomanades pels metges per al tractament dels dolors— la causa desencadenant i el factor responsable principal de tanta creació: per sort o per dissort, l'estil d'un escriptor no s'aconsegueix només amb la fidelitat a certs menús gastronòmics, per magnífica que siga la carta d'espirituosos que l'acompanye, ni rau en les mans dels productors de les mal anomenades «drogues» poder girar el plantejament i la constitució dels problemes que, des de la Grècia antiga, conreen els filòsofs. D'altra banda, el fet que Nietzsche lluite cara a cara amb Plató i, amb no menor decisió, amb aquella particular versió de «platonisme per al poble» que, al seu parer, és el cristianisme, això són qüestions centrals que, com a occidentals, ens afecten a tots i enfront de les quals tots ens hem de manifestar. No convé, doncs, desapropitar l'avinentesa que la seua obra ens ofereix, perquè no és gens freqüent trobar un autor que s'expressi amb tanta honestedat i sense ambigüitats ni hipocresies. La resta ja és afer de cada un dels lectors. En qualsevol cas, lluitar amb Nietzsche és l'únic genuïnament nietzscheà i, a més a més, sempre enforteix.

Les obres de Nietzsche tenen una característica formal que les distingeix i les apropa als llibres dels moralistes i a les edicions dels pensadors preplatònics: la textura aforística, l'escriptura fragmentària, les màximes lapidàries i inoblidables. Heus ací una peculiaritat que comparteix amb un dels filòsofs que més estimà, el vell Heràclit. Potser els dolors oculars, els insomnis i les aclaparadores migranyes afavoriren un estil concentrat, fulgurant i curt, de gran precisió terminològica i expressiva, semblant als versos dels poemes

i als articles dels credos, idoni per ser compost tot caminant o durant els afortunats i escadussers moments de benestar. Com ens diu un fragment pòstum del 1877, si bé no se sap si experiències de la vida exposades en forma de sentències tenen utilitat per als altres, el ben cert és que són quelcom de beneficiós per a aquell que les escriu: formen part dels mitjans per alleugerir la vida. Fins i tot dels esdeveniments o moments de l'existència més desagradables i plens d'espines és possible tallar sentències i extraure'n un bocí ben agradable, i trobar-nos-hi d'aquesta manera una mica millor. No obstant això, des d'*El naixement de la tragèdia* fins *La genealogia de la moral*, passant per les *Intempestives*, és a dir al llarg de tots els anys de producció de l'obra, el llegat nietzscheà demostra que no hi ha incompatibilitats entre aquesta opció estilística de petit format i la capacitat de mantenir un discurs d'alta densitat i llarg desenvolupament: quan el tema demanà un tractament extens i seguit, no hi mancaren, per fortuna, ni les forces ni la reflexió d'àmplia alenada.

Nietzsche escollí a consciència aquesta manera tan particular d'escriure, no sols per les seues excepcionals virtuts terapèutiques i literàries que tant l'afavorien, sinó també per les adients dimensions filosòfiques, tant intrínseques com contextuals, d'aquest gènere. Com ell mateix explicà en cert passatge de *Crepuscle dels ídols*, l'aforisme i la sentència són les formes de l'«eternitat», les més aptes per sintetitzar una tesi o una perspectiva, per resumir una experiència o la concepció d'un problema; la brevetat, la fàcil memorització i l'encert expressiu de què gaudeixen aconsellen, doncs, el fet que perduren inscrites sobre pedra. Bé sabia que hi tenia condicions excel·lents, que n'era el primer mestre, el millor entre els escriptors alemanys. Se servia d'aquest mitjà perquè el que volia era arribar a dir en deu frases tot el que els altres necessiten un llibre complet per poder-ho dir; més encara, ell ambicionava dir també tot allò que els altres no aconsegueixen dir en un llibre... Evidentment, només és possible anar tan lluny si el que es diu condensa tot un seguit de reflexions i arguments, si els exigeix alhora en el

lector per tal de ser ben comprès i, a més a més, si arrossega moltes insinuacions i provoca tals suggeriments, bé siga per la ironia que traspua, per la sorpresa que ocasiona o per la reticència que manifesta, que amb el que es diu s'encete un nou camí i s'òbriga un altre panorama que eixample tot el que ja és prèviament conegut, obligant així a insospitades aventures.

Tot això s'esdevé —oh meravella!— gairebé sense dir res, sempre mantenint la discreció i el més carregat dels silencis. Un fragment pòstum del 1876 ho explica: una sentència és una baula d'una cadena de pensaments. Per això és una petulància, perquè demana molt, requereix que el lector re-faça pel seu compte i amb les seues forces tota la cadena. O bé és una cautela, com sabia Heràclit: si hom la vol assaborir, cal primer saccar-la i barrejar-la amb altres elements, amb exemples de la pròpia collita, experiències personals, històries diverses... En són ben pocs, certament, aquells que ho saben fer, i per això hom té dret a expressar tranquil·lament en sentències coses inquietants. Nietzsche demostrà, així doncs, que va saber traure profit de les excepcionals condicions d'aquest gènere pressuposadament menor, el més indicat, tanmateix, en mans d'un gran escriptor que vol portar endavant una implacable crítica a la moral.

L'elecció del format fou una mena de provocació, de combat efectiu i a la llarga victoriós mitjançant un seguit d'accions multiplicades, com si hagueren estat executades per un conjunt d'anònims guerrillers nòmades, contra els excessos sistemàtics i mastodòntics —i, al capdavant, completament inútils i banals— de l'avorrit exèrcit oficial dels post-hegelians que aleshores detenien les càtedres universitàries de les facultats de filosofia. Heus ací una conseqüència pràctica de la radical reflexió sobre els pressupòsits no qüestionats del discurs filosòfic tradicional des de l'imperant llegat aristotèlic, que només l'admeten sota característiques excloents que el converteixen en una espècie de gènere literari pesant i sense atractius: la forma sistemàtica, la demos-

tració a la manera dels geòmetres i matemàtics, el tractat doctrinal, l'enciclopèdia de les ciències, la lògica concebuda com a ja completa, la dialèctica especulativa, la metafísica general i especial, o, per dir-ho amb dues paraules ben hegelianes, el saber absolut. Nietzsche demostrà sense aldarulls que hi ha altres formes de donar vida a la filosofia, com ja succeí en l'època tràgica dels grecs, amb poemes, com ho féu Parmènides, o amb aforismes i sentències, com Heràclit; o també com ho faran més tard Lucreci i Pascal, respectivament; o amb diàlegs i cartes, com Plató; o bé, si volem exemples del nostre segle, com han fet Heidegger i Wittgenstein, creadors de dos grans estils de poderosa escriptura, que no refusa ni la poesia, ni el diari, ni l'apunt fragmentari i dialogant.

El treball estilístic nietzscheà vol fidelitat al riu de la vida, al pas del temps, a les vivències i intuïcions momentànies, als detalls únics, a la realitat que trenca tota lògica i tot sistema, però des d'una fortíssima consciència de les limitacions de la necessària mediació lingüística, sempre metafòrica i retòrica, forjada per dir el que és general i universal, comprensible per tots i repetible per tots. Com ha explicat molt bé el novel·lista Milan Kundera, el rebuig de Nietzsche al pensament sistemàtic té una altra conseqüència: una immensa ampliació temàtica; les tanques entre les diverses disciplines filosòfiques que han impedit de veure el món real en tota la seua extensió han caigut i des de llavors tota cosa humana pot esdevenir objecte del pensament d'un filòsof. Això també acostava la filosofia a la novel·la: per primera vegada la filosofia reflexiona no pas sobre l'epistemologia, sobre l'estètica, sobre l'ètica, sobre la fenomenologia de l'esperit, sobre la crítica a la raó, etc., sinó sobre tot el que és humà: sobre les dones, sobre el joc, sobre l'avorriment, sobre les traduccions, sobre els erudits, sobre l'esperit d'obediència... i sobre mil casos psicològics que no es troben en cap altra part fora d'allí, llevat potser en alguns rars novel·listes, com ara en els seus ben estimats Stendhal i Dostoievski.

La brevetat dels textos, l'elegància de la dicció, l'element satíric i crític que solen contenir i amb el qual fan explotar

els llocs comuns i altres ídols de la tribu potser aconseguïen que li semblen massa fàcils al lector, com una mena d'exotismes i acudits per distraure's. Cal, però, anar-hi amb cura: ja una nota del 1882 indica que a les muntanyes el camí més curt és el que va de cim a cim –però cal tenir les cames ben llargues! Les sentències són cims: no ho oblidem mai. Hem d'exercitar la pràctica del senderisme per tal d'enfortir la musculatura i saber fer salts i contemplar els paisatges. Un altre fragment del 1879 critica la rapidesa amb què els lectors lligen i van passant les pàgines dels llibres d'aforismes, tot mantenint un ritme constant, quasi el mateix nombre de segons per plana si de cas ho mesuràrem amb un cronòmetre. Tanmateix, contenen pensaments diferents que cal meditar força bé, els uns més pesants, els altres més lleugers –i hi ha lector que només té per a tots una mateixa manera de fruir-los! Els va llegint sense aturar-se, un rere l'altre, el miserable, com si s'hagueren de lleigir així les col·leccions de pensaments!

Joan Fuster, que també conreà magníficament aquest gènere literari, ja ens explicà en el pròleg de *Consells, proverbis i insolències* que els llibres d'aforismes mai no podran ser «digeribles» a la manera que ho són una novel·la, un poema èpic, una monografia erudita o un tractat de teologia. Un paquet d'aforismes massa gruixut no admet una lectura seguida. Fatiga. Fatiga, probablement, per la seua mateixa dispersió intel·lectual, per la seua obertura sincopada, pel complement de meditació que pretén demanar... Un aforisme de la segona part d'*Humà, massa humà* comenta, des d'un angle diferent, l'èxit de les sentències, tot fent burla sobre els lectors inexperts, que de seguida que en troben una que a l'instant els sembla evident per la senzilla veritat que expressa opinen sempre que és una sentència antiga i ben coneguda, i miren amb mals ulls l'autor, com si fóra un lladre del tresor públic: el que prefereixen són les veritats a mitges, sobretot si són descarades i picants, amb la qual cosa l'autor ja sap on ha reeixit i on ha fracassat en la seua tasca. Doncs bé, ja tenim uns pocs consells per tal de no llegir malament ni malentendre aquesta llarga col·lecció

de pensaments que formen el text pòstum i mai no preparat per a la impremta que el mateix Nietzsche anomenà *Llibre de sentències*.

L'escriví durant l'estiu i la tardor de l'any 1882, mentre de primer corregia les galerades de *La gaia ciència*, tot residint al poblet de Tautenburg, no lluny de Jena. Aleshores vivia el moment de màxima amistat amb Lou Salomé, una jove russa intel·ligent, arriscada i encisadora que també inventava aforismes. A Bayreuth s'estrenava el *Parsifal*, ja sense la presència de Nietzsche, que havia estat durant anys un interlocutor íntim dels Wagner. Les rivalitats i gelosies amb l'antic amic Paul Rée, i sobretot entre la germana Elisabeth i la seductora Lou, trencaren aquest breu idil·li que també generà música, *La cançó a la vida*, i greus problemes amb la família. La tardor a Gènova, la pàtria de Colom, reconcilià l'escriptor amb la soledat i amb la filosofia, i aconseguí tornar en or els patiments i misèries que acabava de viure, en part gràcies a la composició d'aquest recull d'aforismes breus que subtitulà sempre com a *Llibre de sentències* (*Sentenzen-Buch*). El projecte l'encapçalà amb uns quants títols provisionals: *A alta mar* (*Auf hoher See*), *Converses en silenci* (*Schweigsame Reden*) i fins i tot amb el després aprofitat *Més enllà de bo i pervers* (*Jenseits von gut und böse*), tradicionalment traduït com *Més enllà del bé i del mal*. El mateix Nietzsche numerà 445 sentències, encara que de vegades n'afegí alguna de nova sense posar-li la numeració corresponent. Mai no publicà aquest recull, però el ben cert és que l'aprofità en obres posteriors, sobretot per a la secció de *Crepuscle dels ídols* titulada precisament *Sentències i fletxes*, que està composta per quaranta-quatre breus aforismes. El gran traductor de Nietzsche al castellà Andrés Sánchez Pascual en seleccionà vint-i-quatre per a l'antologia de cinc-centes noranta-una sentències que amb el títol d'*Aforismos* publicà l'any 1994. Per això, si no anem errats, pensem que aquesta és la primera vegada que s'editen de forma completa a l'Estat espanyol. El recull, doncs, ha estat compost pel mateix Nietzsche, sense intervencions alienes a l'hora d'establir qualsevol tria, i mostra bé el ven-

tall amplíssim dels interessos de l'escriptor i pensador: ens trobem, per tant, davant d'un llibre inèdit de Nietzsche, no davant d'una antologia preparada per nosaltres.

Sobre veritat i mentida en sentit extramoral és un breu escrit pòstum de la joventut de Nietzsche, dictat a un amic durant l'estiu de l'any 1873, que, com han reconegut tots els estudiosos, és de significació màxima per a la comprensió de tota la seua filosofia, sobretot de la seua teoria del coneixement. Sembla increïble que amb poques planes de bellíssima i suggeridora escriptura, quasi com si llegírem un conte filosòfic de Voltaire, poguérem trobar un excel·lent resum de les principals tesis dels pensadors escèptics de l'Antiguitat, els deixebles de Pirró, així com dels millors retòrics de tots els temps, sense deixar de banda la nova consideració sobre el llenguatge que encetaren uns pocs pensadors alemanys de les acaballes del XVIII, sobretot aquell famós trio format per Hamann, Herder i Humboldt. El mateix títol, tan llarg i alhora tan abreujat i condensat, esdevingut clàssic, ja vol assenyalar que aquest petit tractat assaja de practicar un camí que no vol visitar l'illa de la perversa Circe, per si de cas la beguda que ofereix —la moral— ens torna uns animals bruts, com diu l'*Odissea* que els succeí als poc previsors amics d'Ulisses. Així doncs, la veritat i la mentida seran considerades des d'un punt de mira «extramoral», és a dir de primer sense que la veritat siga automàticament signe de bondat i de bellesa —i la mentida, per contra, un equivalent necessari de la dolenteria i de la lletgesa—, com sembla que ha estat habitual en la filosofia des de les obres de Plató. Ara no s'admeten aquests típics compromisos morals de la tradició i s'adopta una nova perspectiva a contracorrent, que mira la mentida amb altres ulls, més neutrals en principi, i fins i tots gens refractaris a considerar que les mentides també aconpleixen funcions vitals i solen ser molt belles, especialment en mans dels artistes. «En sentit extramoral» vol dir així mateix una infreqüent concepció de la distinció entre el ver i el fals, en la mesura que sorgeix de

la vida, de la naturalesa, de les pulsions, del món preconscient i preracional, animal i instintiu, on també vivim i que és el fons ineludible que ens constitueix als humans com a ésser vius entre altres organismes vius de diferents espècies. Aquesta mirada és reivindicativa i joiosa, fins i tot alliberadora i reconciliadora, perquè, contra el que se suposa, no caiem necessàriament en una mena d'aclaparador no-res pel fet de qüestionar aquella vella concepció dels humans que només els considera com a «lògics», «racionals» i «autoconscients»; fet i fet, som uns animals estranys encara no fixats ni acabats, i encara podem donar joc, molt de joc, amb altres relacions amb la natura i, per començar, amb la nostra pròpia natura. D'altra banda, un sentit «extramoral» també insinua una situació fora de la llei, fora dels costums i dels codis habituals, sense pors ni frens, la qual cosa no implica de seguida la delinqüència i el crim, sinó que més aviat vol apropar-se a la innocència, a una mirada sense culpabilitats; fins i tot es corre el risc del malentès per part dels defensors de les veritats establertes, que potser consideren qui així s'arrisca com un irresponsable, per no dir que també l'adjectiven de vegades de llibertí i de llibertari. No resultarà sorprenent doncs que la distància i el to inusuals de qui ens parla des de tal «sentit extramoral» semblen de primer freds i durs, com inhumans, gairebé com si ens parlara un extra-terrestre, un visitant que ve de l'estrella Sírius o d'altres constel·lacions, com sempre han imaginat els grans creadors de la literatura satírica, des de Llucià d'Antioquia fins a Voltaire, passant per Swift.

Tot l'assaig lluita contra un oblit decisiu, la necessària tasca creativa de la fantasia o la imaginació en el procés humà de percepció de la realitat i, en especial, en la creació del llenguatge: cada paraula és doblement metafòrica, i els humans tenim ciències perquè prèviament ja som artistes consumats en les relacions que com a subjectes mantenim amb els objectes que ens envolten. Per tant, la pulsio fonamental que ens constitueix com a humans és l'impuls vers la formació de metàfores, la capacitat de jugar i d'inventar, la nostra vertebral condició d'artistes. Els vells grecs conti-

nuen alligant-nos perquè sempre es relacionaven amb les coses mitjançant les creacions mitopoiètiques, transformadores de les necessitats. Una nova consciència de la metafòrica constitutiva del llenguatge que, com a membres de l'espècie humana, ens caracteritza radicalment pot aconseguir una vida més alegre i creativa, una festa d'alliberament dels esclavatges i subordinacions que arrosseguem: la famosa dialèctica hegeliano-marxista de l'amo i de l'esclau viu en aquest text una interessantíssima i no menys important reformulació. I, una vegada més, el mateix Nietzsche ho demostra rescrivint amb mestratge encisador tot un seguit d'exemples i de models tradicionals que, sota les seues mans, transmeten un nou missatge d'invitació a la dansa i a la poesia. Ens referim a la subtil reutilització crítica de les aranyes i les abelles, les necròpolis, el columbari dels romans, les piràmides, la presó, la torre de Babel, el joc de daus, les etiquetes, les monedes sense imatge, les catedrals i les cabanes, el riu heraclitià, etc. Poques pàgines del llegat d'aquest autor demostren amb tanta força l'íntima col·laboració de l'escriptor i del pensador, del Nietzsche que ací i ara volíem presentar al lector.

Aquest petit llibre d'homenatge al gran filòsof durant la celebració del primer centenari de la seua mort ha estat possible gràcies a l'ajut d'uns quants amics. Vicent Raga em demanà ja fa uns anys que preparara un llibre d'aforismes de Nietzsche, la qual cosa em permeté descobrir l'existència en els quaderns pòstums d'aquest *Llibre de sentències*, tan aprofitat i tan desconegut alhora. Una primera versió rebé la sempre sàvia lectura de dos bons amics i bons coneixedors de Nietzsche i que, com ell, també són excel·lents pensadors i escriptors, Enric Sòria i Guillem Calaforra. Els coneixements de la llengua alemanya permeteren que l'amic Guillem revisara amb rigor i finor la traducció de *Sobre veritat i mentida*, així com aquesta *Introducció*, tot enriquint-les amb propostes molt encertades. I Joan Garí i el nostre company, el professor Francesc J. Hernández, s'han implicat de

manera admirable en tots els preparatius de l'edició d'aquest nou membre de la col·lecció que dirigeixen. A tots ells, moltes gràcies.

Mentre treballàvem els materials del llibre, durant el mes d'agost, hem perdut un amic, potser la persona que millor ens ha fet comprendre la veritat d'aquesta famosa sentència nietzscheana que diu que «Sense la música, la vida seria un error». Sovint comentàrem la importància que tenen per a nosaltres, els europeus, les relacions entre música i filosofia, entre Schopenhauer, Wagner i Nietzsche. A tots els valencians ens ensenyà a fruit la música amb dignitat i a posar en paraules bel·les i enraonades la vivència d'aquest art intrínsecament lligat al pas del temps. Per tot això voldríem dedicar aquest homenatge a la memòria del gran crític musical Gonzalo Badenes.

JOAN B. LLINARES
Professor de la Universitat de València
València, setembre de 2000

LLIBRE DE SENTÈNCIES

FRIEDRICH NIETZSCHE

TRADUCCIÓ I EDICIÓ
A CURA DE
JOAN B. LLINARES

setimig

LLIBRE DE SENTÈNCIES

Seguit de
Sobre veritat i mentida en sentit extramoral

Friedrich Nietzsche

TRADUCCIÓ I EDICIÓ A CURA DE JOAN B. LLINARES

set mig

ÍNDIX

NIETZSCHE, L'ESCRITOR I EL PENSADOR. NOTES PER AL CENTENARI DE LA SEUA MORT, per Joan B. Llinares	7
LLIBRE DE SENTÈNCIES	29
SOBRE VERITAT I MENTIDA EN SENTIT EXTRAMORAL.....	135

Col·lecció Xènius, 3

DIRECTORS: Joan Garí i Francesc J. Hernández

CONSELL ASSESSOR DE LA COL·LECCIÓ:
Martí Domínguez, Lluís Meseguer,
Vicent Salvador, Enric Sòria

*L'edició d'aquest llibre compta amb el suport de
l'Agrupació Borrianenca de Cultura*

© Joan B. Llinares, 2001

© d'aquesta edició: 7 i Mig editorial de poesia, s.l.

Pça. Fco. Navarro Candel, 2 – 46689 Benicull de Xúquer (València)

Assessorament lingüístic: Agustí Peiró

Printed in EU – Imprés a la Unió Europea

ISBN: 84-95043-92-0

Depòsit legal: V-224-2001

El present llibre ens introdueix en la persona i en l'obra de Friedrich Nietzsche. *Llibre de sentències* és un significatiu aplec d'aforismes del seu llegat pòstum, inèdits en qualsevol de les llengües de l'Estat espanyol. Aquest text es completa amb l'assaig *Veritat i mentida en sentit extramoral*, un escrit essencial per a entendre el pensament del radical filòsof, la vigència del qual es revaloritza en ple centenari de la seua mort. L'acurada versió catalana de les sentències, obra de Joan B. Llinares (Universitat de València), s'acompanya amb l'original alemany, la qual cosa confereix al volum un valor extraordinari i antològic.

col·lecció
Xenius

ISBN: 84-75043-92-0

7 288495 043924